

DJEČJI SVIJET

Izložba

Gradski muzej Požega - Izložbena dvorana

10. prosinca - 17. prosinca 2001. godine

od 10,00 - 12,00 i od 17,00 - 19,00 sati

**Izložba je realizirana uz potporu
Ministarstva kulture Republike Hrvatske**

ZAHVALJUJEMO

Suradnicima, posuditeljima i izrađivačima eksponata za izložbu:

Mariji Jagečić i Ani Knežević iz Biškupaca, Ivanu Fadljeviću iz Bučja, Juli Plešić iz Dolca, KUD-u «Poljadija» iz Grabarja, trgovini «CITRA» iz Požege, Ruži Katušić, Ivanu Jurnečkom, Brankici Potnar i KUD-u «Orljava» iz Pleternice, Sofiji Bošnjaković i Vesni Marker iz Velike, Mariji Petrić iz Vetova, Barici Galović i «Dječjem folkloru» iz Zagrađa

Naslovna stranica: Obitelj iz Lukača, početak 20. stoljeća

DJEČJI SVIJET

Dječji svijet tradicijske kulture sela danas je već pomalo zaboravljen. Ostao je jedino u maglovitom sjećanju naših baka i djedova. Istražujući ovu temu po požeškim selima, izložbom smo prenijeli sjećanja iz zaborava. Tradicijska materijalna i duhovna kultura dječjega života na selu rjeđe se bilježila u literaturi. Život na selu bio je skroman, te su djeca bila prepuštena svojoj mašti i vještoj ruci očeva koji su od drveta izrađivali igračke i pokućstvo za svoje sinove i kćeri. Djeca su se u obitelji dočekivala s velikom radošću, rođenju su se veselili svi ukućani, rodbina, pa i selo.

TRUDNOĆA I ROĐENJE

Trudnoća se krila u slučajevima kada je u kući bilo već nekoliko djece jer se držalo nepriličnim imati više djece. Smatralo se da je sramota imati čak i dvoje djece. «Žene nisu bile dične ako će imati dite», ali ako bi netko pitao, žena nije smjela zatajiti trudnoću jer bi se rodilo nijemo dijete.

Trudnica je za vrijeme trudnoće sve radila, nije bila pošteđena posla, čak se vjerovalo da će imati lagan porod ako puno radi (sjevernoistočni dio požeškog kraja).

U trudnoći se nije smjelo puno gledati u trudnicu da je se ne urekne (pleternički kraj). Trudnica nije smjela gledati u mrtvaca jer se vjerovalo da će dijete onda biti blijedo, niti je smjela ići oltaru kada su svatovi jer će mladenka umrijeti (Vetovo). Ako je trudnica poželjela nešto pojesti ili ubrati nije se smjela u tom trenutku dodirnuti po tijelu jer bi djetetu na tijelu nastao mladež u obliku zaželjenog predmeta. Isto tako trudnici je trebalo ispuniti želju i dati joj što je zaželjela pojesti jer ako ju se odbije dobije se «ječmenac». Vjerovalo se, ako se pred trudnicom sakrije meso da njezino dijete neće ga htjeti jesti.

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća kada su u požeškom kraju bile zadruge («družine») žene su zimi rađale u zadružnoj kući u velikoj sobi, dok bi ljeti rađale u svom kijeru. Raspadom zadruga, žene su rađale u svojoj spavaćoj sobi, a 60-tih godina išle su rađati i u bolnicu. U zadružnoj kući žena je rađala odvojeno od ostalih ukućana u krevetu zastrtom «ponjavama» i «šarenicama» koje su visile do zemlje.

Pri porodu roditelji je pomagala uglavnom žena iz sela vična tome, a mogla je biti prisutna i žena iz kuće. Žena koja je pomagala roditelji pri porodu, prerezala je pupkovinu i okupala dijete, te ga povila.

Žene su rađale na krevetu, a u slučaju da je porod bio težak neke su rađale i na podu klečeći i držeći se za krevet (Dolac) ili su čučale na podu s koritom u kojem se nalazila topla voda (pleternički kraj). Pri teškom porodu ženi se davalo vino i rakija za okrepu (pleternički kraj), puhala je u flašu da joj bude lakše ili je odmrsivala kosu neke žene (Vetovo) da ne misli na bolove.

U zadrugama, kada se dijete porodilo, odmah su se oko njega okupile žene iz kuće, a bake su mu u ručicu stavile nešto od alata. Dječaku su stavljale svrdlo ili nešto drugo što je bilo pri ruci, a djevojčici vreteno ili preslicu. Vjerovalo se da će time dijete biti marljivo i s voljom obavljati poslove.

Pupkovina djeteta se odrezala i svezala u krpicu i spremila u kutijicu ili škrinju. Pred polazak u školu, dala mu se pupkovina da je odveže. Ako mu je to uspjelo, govorilo se da će biti pametno, «razveže mu se pamet».

Nakon poroda roditelji nije smjela izlaziti iz svoje kuće 6 tjedana. To razdoblje se nazivalo «babinje», a žena «babinjača» (pleternički kraj). Žena i dijete bili su odvojeni od ostalog dijela prostorije zastorom od tkanih «ponjava».

U zadružnim kućama roditelja nije izlazila iza tih ponjava da je ne bi opazio bilo koji muškarac jer se vjerovalo da bi je urekao pogledom ili se reklo da je žena «drukča» ili «ni čista» (pleternički kraj). Nije smjela ni pomisliti da ode u susjedstvo jer ako bi stupila u tuđu kuću svojim dolaskom unijela bi u nju nečistu gamad (Doljanovci). Žene iz zadruge su posebno pazile na roditelju, svekrva ili jetrva su je posluživale, donosile jelo, kupale dijete, protresale prostirku i slično.

Čuvanje roditelje i djeteta u razdoblju od 6 tjedana u nekim selima požeškoga kraja (Velika) održalo se i do 50-tih godina 20. stoljeća. Nakon raspada zadruge taj se običaj smanjio na 3 tjedana, najviše u onim kućama gdje je žena bila sama i nije imala pomoć svoje svekrve ili majke. Nakon babinja žena je odlazila «na uvod» u crkvu.

Majka djeteta je «na uvod» u crkvu išla sama, sa nekom ženom iz rodbine ili s muškom osobom (pleternički kraj). Svećenik ju je iz sakristije uveo u crkvu do oltara, izmolio molitve nada njom i blagoslovio je. Nakon toga je mogla odlaziti u posjetu u druge kuće i obavljati poslove.

Prije Prvoga svjetskoga rata bio je običaj «malih» i «velikih» babinja. U male babinje, koje su se održavale 8 dana nakon poroda, dolazile su u posjetu susjede i rođakinje. One su donosile roditelji darove: jelo, piće, a ponekad i novac. Velike babinje održavale su se 8 dana iza malih babinja, obično nedjeljom. U posjetu je tada dolazila rodbina od majke kao i od oca djeteta. Svi su donosili poklone u hrani i piću: «pogaču» (Bučje, Zagrađe), mesa (obično kokoš), slanine, kobasice, «perece», «granu», kugluf (Vetovo, Velika, Toranj, Potočani Biškupci), vina i rakije. Ukućani su za svoje goste također pripremili jelo. Kum djeteta bio je najvažniji gost. Tom prilikom svi su darivali dijete, pod glavu novcima. Kum djeteta se za uzvrat darivao «peškirom» ili «košuljom». Dijete se inače tih dana moralo darivati, kada je bilo tko od stranaca došao u kuću nekim poslom. Prilikom velikih babinja skidale su se ponjave oko roditeljinog kreveta i ona je bila prisutna pri gozbi. Čepovi od «rogoza» ili «kovrljice» ili «baturice» s boca od vina i rakije koje su se donosile u babinje, bacale su se preko majke i djeteta za «postelj» da dijete ne bude «gluvo». Ponegdje su boce donosile bez čepova (okolica Pleternice) da bi žena mogla još rađati.

U Biškupcima, kuma djeteta posjećivala je majku i dijete odmah nakon poroda. Kroz tjedan dana nosila im je ručak. Četrnaest dana nakon poroda održavale su se velike babinje, kada i krstitke. Tada bi gosti donosili pečenku, kokoš, a od kolača granu i kugluf. U Velikoj su također bile isti dan kada i krštenje.

Obavezno se u babinje donosila pogača i živo «živoče», najčešće pijetao tako da «ditetu ništa ne fali», da ima sve prste, nokte, oči. Pogača je za muško

dijete bila ukrašena na «*pitlove*», a za djevojčice na «*cvitove*» (okolica Pleternice).

Na pleterničkom području raširen je običaj da se prvi djetetov zub baca preko krova, na tavan, za glavnu gredu ili u zapećak, uz obraćanje mišu variranom formulom: «Evo tebi koštani, daj meni gvozdeni!», «Miš, miš, parac, poparac, evo tebi drveni zub, daj mi gvozdeni zub».

UROCI I ZAŠTITA OD NJIH

Vjerovalo se da majku i malo dijete napadaju «more i vještice». Da ih se zaštititi od uroka i zlih duhova, stavljao im se ispod jastuka češanj bijelog luka. Djetetu se ponekad oblačio odjevni predmet naopako također protiv uroka, a oko zapešća ruke, svezala mu se nit crvenog «*natka*» ili vunice. U Dolcu se djetetu navečer stavljala krpica pokvašena sv. vodom da ga štiti.

Na vratima sobe gdje je dijete spavalo ispisivalo se «mudro slovo» kao zaštita protiv mora i vještice. Natpis je pisao jednim potezom ruke (nacrtao je šesterokraku zvijezdu) netko od ukućana.

Kako se malom djetetu nije smjelo diviti, niti ga puno gledati, radi zaštite od pogleda lice bi mu se nagaravilo (Vetovo). Odjeća i pelene nisu se smjele preko noći sušiti vani, a niti se smjela voda od kupanja djeteta bacati navečer na «*dvor*». Isto tako, ako je netko po mraku ulazio u kuću nije smio odmah pogledati dijete jer bi ga «*namračio*».

Uroci sa djeteta skidali su se svetom vodom i sa žari, te posebnim molitvama koje su određeni ljudi u selu znali moliti (Bučje, Dolac, Pleternica).

KRŠTENJE

Početak 20. stoljeća djecu su nosili na krštenje odmah nakon poroda. Kasnije je krštenje bilo 2. ili 3. dan nakon poroda, a sredinom 20. stoljeća nakon 14 dana. Dijete su na «*kršćenje*» nosili kumovi i netko iz roditeljske kuće, obično je to bio otac djeteta. Dječaku je bio kum, a djevojčici kuma na krštenju. Dijete je bilo obučeno u nove bijele pelene, bijelu, čipkom ili nekim vezom ukrašenu košuljicu, te položeno u bijeli šivani jastuk. Vrativši se sa krštenja kumovi su darivali dijete stavljajući mu «pod glavu» nešto novaca. U prvoj polovici 20. stoljeća imovinsko stanje ljudi na selu nije dopuštalo neko obilno darivanje, ono je bilo više simbolično. Ukućani su poslije krštenja počastili kumove jelom, a sredinom 20. stoljeća toga dana su se održavale i «velike babinje».

DJEČJA ODJEĆA

Dječja odjeća je prvenstveno ovisila o dobi djeteta (novorođenčad i mala djeca podjednako su bila odjevena), a u određenim godištim pred polazak u školu, odijevala su se prema spolu.

Novorođenče se umatelo u pelene koje su bile uglavnom mekane i od iznošene odjeće. Četiri komada bijelih pelena od kupovnog platna, bile su samo za krštenje ili posjet doktoru. Između nogu djeteta stavljala se jedna mala krpica ili gaza (sredinom 20. stoljeća). Ruke su se stezale, umatane uz tijelo, drugom većom pelenom, a trećom velikom pelenom umatelo se cijelo tijelo. Posbena bi se čvrsto obavile noge, tako da stoje ravno jedna uz drugu. Pelene bi se zatim stegle povojem tankim poput špage od vune ili pamuka. Taj se povoj nekoliko puta savio ispod najveće pelene u obliku slova S. Kada se dijete umatelo u pelene, kraj povoja se provlačio naizmjenično kroz petlje i stegnuo. Dijete je u tim povojima ostajalo do drugog, trećeg (Dolac, Zagrađe) ili do šestog mjeseca (Vetovo, Biškupci, Zagrađe).

Na glavu djeteta stavljala se kapica šivana od kupovnog platna (koja se vezala vezicama pod bradom), ili mala trokutasta marama zvana «*naglavačić*», koja se stegla glavu tako da bi se ona kružno formirala (Vetovo, Lukač).

Povijeno dijete stavljalo se na običan jastuk i povezalo «*tkanicom*». Dvadesetih godina 20. stoljeća (Vetovo) šivali su se posebni jastuci za dijete. Oni su u selu bili jako rijetki i koristili su se samo za krštenje, pa su se međusobno posuđivali, kao i svečana košuljica.

Dok je dijete bilo u povojima, oblačila mu se košuljica, koja se vezala otraga na vratu, a na leđima nije bila sastavljena. Tako obučeno dijete se najčešće stavljalo u «*bešiku*», čija se oprema sastojala od: «*strožice*» ili «*blazinice*» (domaće tkanje ispunjeno zobenom slamom), perinje, plahte, «*ponjave*», malog jastuka i jorgana. Posteljenu su šivale žene uglavnom od kupovnog platna, «*inleta*».

Odrastanjem djeteta odjeća se bližila poznatim oblicima ruha odraslih. U predškolskoj dobi djevojčice i dječaci nosili su rubinicu zvanu «*betevara*», «*butevara*» (Vetovo, Lukač), dugu košulju od domaćeg platna, ravnog kroja, nabranog vratnog izreza. Dječaci su nosili betevaru sa kragom, a djevojčice samo sa okruglim vratnim izrezom. Zimi su preko toga oblačili haljinice, «*suknjice*» od kupovnog materijala, «*cica*», a malo veći dječaci i hlače od domaćeg, bojanog ili kasnije od kupovnog debljeg platna.

Polaskom u školu odjeća se razlikovala po spolu. Djevojčice zadržavaju «*rubinu*», koja postupno biva sve vezenija, ukrašenija i od boljeg tkanja da bi sazrijevanjem djevojčice, rubina bila zamijenjena sastavom i krojem ženskog ruha. Dječaci pak zamjenjuju rubinu muškim oblicima odjeće, te dobivaju prve «*gaće*», rubinu (kratku košulju) i «*frosluk*» (prsluk). Neki su znali već manjoj djeci od 3 do 5 godina, istkati i malu nošnjicu: dječacima košulju i «*gaće*», a

djevojčicama «*krila*» i «*oplećak*», te šivali «*fertun*» i maramu oko vrata od «*delina*» ili svile za crkvu.

Zimi su majke i bake pletli djeci vunene čarape, rukavice i kape. Djevojčice su se oblačile u pletene vestice i ogrtale malim maramama vuničarkama, dok su dječaci oblačili priproste kaputiće.

Djeca su u ljetnim mjesecima najčešće hodala bosa, jedino su u crkvu obuvala opančiće, a 20-tih godina 20. stoljeća neki su već nosili cipele i sandale. Zimi su hodali u drvenim klompama, a u crkvu su obuvali visoke, šnirane cipele.

UREĐENJE KOSE

Velika pažnja pridavala se, uređenju kose posebno kod djevojčica. Maloj djeci šišala se kosa do godinu dana, sa željom da izraste što gušća kosa. Djevojčica nije smjela izaći van nepočešljana. Svakodnevna frizura djevojčica bila je jedna ili dvije pletenice spuštene niz leđa, ispletene u «*bijeli luk*» ili podignuta u «*tutuk*». Kosa iznad čela bila im je podijeljena na sredinu ili začušljana unatrag.

Djevojčice su glavu pokrivale vrlo rijetko, a ako su to činile, stavljale su jednostavne marame vezane ispod brade ili iza glave.

Kada su djevojčice napunile 13 ili 14 godina, «stjecale su pravo» nošenja i opremanja glave kao djevojke.

Djevojčicama se kosa razdjeljkom preko tjemena i zatiljka podijelila i splela u dvije pletenice koje su savili oko glave. Isto tako djevojkama se plela kosa u «*kotur*» i ukrašavala svježim ili umjetnim cvijećem. U najsvečanijim prilikama djevojkama se kosa plela u «*perčin*» (kosa se na zatiljku povezala u rep i podijelila na 6-8 struka i isplele pletenice, koje su se podigle od zatiljka prema tjemenu glave i sa strane ukrasile cvijećem).

DJEČJE POKUĆSTVO

U ranoj fazi djetinjstva prvom dječjem pokućstvu pripadaju kolijevka i predmeti u kojima dijete uči stajati, hodati, a napravljeni su prema zahtjevima djeteta toga uzrasta. Naziv za kolijevku je «*bešika*» ili «*beška*», ona može biti niska i visoka. Niske kolijevke izrađivane su od drveta u obliku sanduka sa oblucima na krajevima koji su se spajali jednom drvenom šipkom. Ova poprečna šipka je služila za nošenje kolijevke ili se na njoj držala lagana tkanina radi zaštite djeteta. Na donjim nasuprotnim krajevima bešika je bila zaobljena, pa se dijete u njoj moglo ljuljati. Ova je kolijevka preko noći stajala na klupi ili dvjema stolicama kraj majčinog kreveta. Ako je išla u polje majka bi dijete ponijela u njoj.

Djeca su se u prvima mjesecima života stavljala spavati i u drvena korita, ali su ih u njima danju nosili i u polje (Biškupci). U takvom koritu ona su se i kupala.

Visoka kolijevka sastojala se od gornjeg dijela i zaobljenih podnožnika na kojima se cijela kolijevka njihala. Takve kolijevke su samouki majstori ili «*tišljari*» (stolari) znali izraditi u velikim dimenzijama, pa je moglo i šestogodišnje dijete u njoj spavati.

Veća djeca spavala su u za njih posebno napravljenim manjim krevetima ili su spavala s roditeljima ili ih je po četvero spavalo u jednom većem krevetu.

Jedan od važnih dijelova dječjeg pokućstva je «*stalak*» u kome je dijete učilo stajati. Tipičan oblik stalka sastojao se od četiri noge usađene u kvadratnu dasku u donjem dijelu, a u gornjem se nalazio okrugli drveni otvor u visini djetetovog struka.

Dijete je učilo hodati u hodalici, polukružnom drvenom otvoru, pričvršćenom na dugu motku, koja je bila učvršćena u gredu na stropu sobe, a okretala se kako je dijete hodalo (Vetovo). Rašireniji tip hodalice bio je «*stalak*» na četiri kotačića. Dijete je stajalo unutar okruglog drvenog otvora, a hodajući pomicalo je cijelu hodalicu.

Ove stalke za stajanje i hodanje nije svatko imao, pa su se i posuđivali međusobno u selu.

Djeca su učila hodati i držeći se za bakinu ruku ili neki komad pokućstva u kući (snovaču, rub kreveta).

Kada je dijete napravilo prvi korak, ispekla se beskvasna pogača «*postupaljka*» (Pleternica), «*proodaća*» (Zagrađe). Ispekla ju je baka ili majka djeteta. U tijesto pogače negdje se umijesio i poneki novčić. Prije nego se pogača stavila peći, dijete je simbolično bosom nogom zagazilo u pogačno tijesto. Ispečena pogača razdijelila se ukućanima (Vetovo, Lukač) i susjedskoj djeci (Pleternica). Ako dijete nije moglo dugo prohodati, pekla se pogača i lomila djetetu iznad glave.

Druga vrsta pokućstva za djecu, bili su umanjeni oblici pokućstva odraslih. Njih nije svatko imao, obično su bili mali «*tronošci*», «*stolčice*» i okrugli ili četvrtasti stolići. Rjeđe su se izrađivale stolčice s naslonom.

Sav dječji namještaj izrađivali su očevi, djedovi djece ili profesionalni stolari u selu.

DJEČJE IGRAČKE

Već u prvim mjesecima, igračka postaje sastavni dio djetetova života. Ona je prisutna u različitim oblicima sve do njegovog odrastanja. Kroz igračku dijete vrši svoja prva ispitivanja i upoznaje svijet oko sebe.

Prve igračke djetetu su bile zvečke od glavice maka ili ljuska oraha ispunjena kukuruznim zrnom. Ono se igralo kiticom raznobojne vune i zgužvanom krpicom, koja se objesila na kolijevku. Kada dijete prohoda počinje i samo pronalaziti predmete kojima će se igrati. Drveni štap predstavljat će konja ili pušku, stare «rajnike» vući će putem zavezane za špagu, odbačeni obruč bureta ili šinu sa kotača tjerat će putem ispred sebe.

Neke igračke izrađivala su sama djeca ili njihovi roditelji. Druge su opet roditelji kupovali na sajmovima. Bilo je tu krpenih beba i lopti, «tica» od jajeta i papira, lopte od uvaljanih kravljih dlaka, luk i strijela, drveni nož, mač, pračka, topovi od blata, mali drveni namještaj za bebe, pletene košarice i korpice.

Djeca su u proljeće izrađivala razne svirale od vrbe: «rogove», «trumpete», «fićkala», «piskove» koje su proizvodile zvuk sve dok se kora ne bi osušila.

Od kukurozovine izrađivale su se «gusle» ili «egede», koje su, kada bi ih se navlažilo, proizvodile su neobičan zvuk.

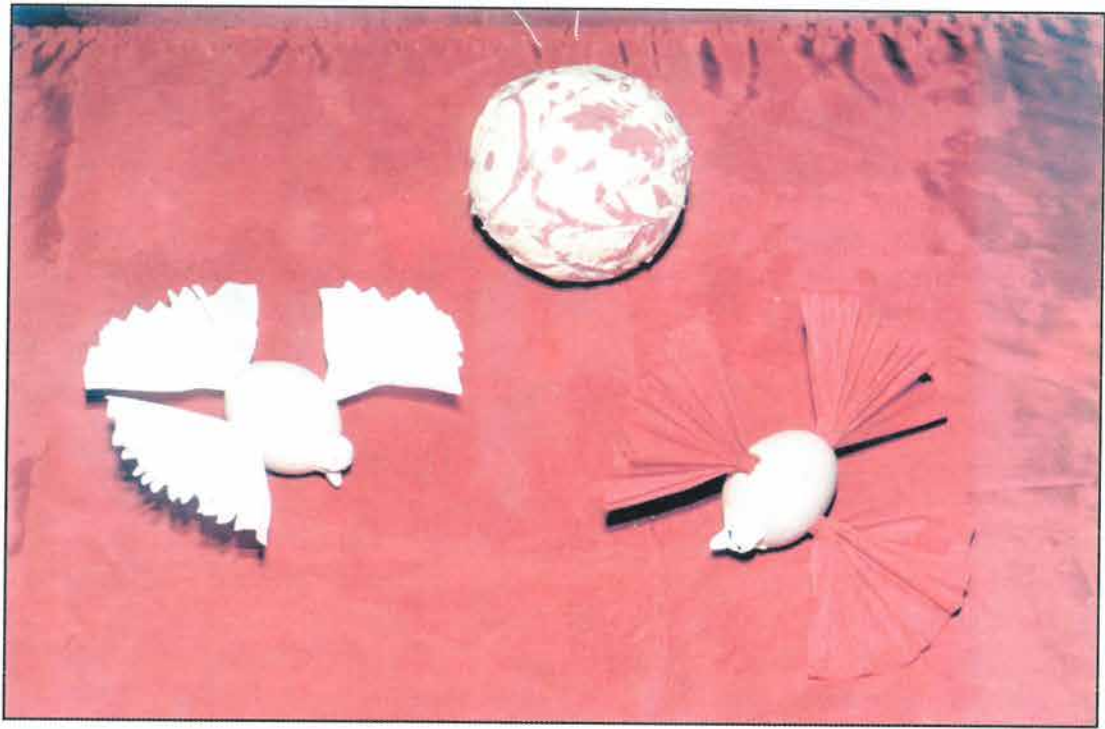
Roditelji su na sajmovima kupovali djeci drvene konjiće, ptice, leptire, male tamburice.

USPAVANKE

Mala su se djeca pri plaču najčešće se umiravala tepanjem i pjevanjem različitih uspavanki koje nisu imale pravog sadržaja niti forme. To je bilo nizanje različitih riječi bez posebnog smisla. Jednolično nabranje tih riječi popraćeno nekom također jednoličnom melodijom imalo je svrhu da uspava dijete. U uspavankama se rijetko kad spominjalo ime djeteta. Tek negdje u drugoj godini kad je shvaćanje djeteta bolje razvijeno ono zna za svoje ime i prepoznaje ga među ostalim riječima.

1. NINA, NINA MAMA IMA
SINA/KĆERKU (ime djeteta)
2. TAŠUN, TAŠUN, TANANA
I SVILENA MARAMA,
U MARAMI ŠEĆERA
ZA (ime djeteta) VEČERA
(dijete se pri tome lagano ljulja na rukama ili u bešiki)
3. NA, NI, NA, NI, ZLATO MOJE
MARIJA TE MAJKA ZOVE
GOSPA DOŠLA SAN DONILA,
MOJEM ZLATU ZLO ODNILA.

U prve tri godine života stariji su koristili uspavanke, brojalice, brzalice i razne motoričke igre, npr. s dječjim prstićima, rukama, nosićem i sl.

DJEČJE IGRE

Sredina i način života, kao i godišnja doba određivali su vrstu dječjih igara i način njihove izvedbe. Na livadama i ravninama gdje je pasla stoka djeca su se igrala raznih igara. Na rijekama i potocima kupala su se, ribarila i ljujljala na granama obližnjih vrba. Dječje igre odvijale su se i na kućnim dvorištima i seoskim putevima. U zimskim mjesecima, kada padne snijeg, djeca su se spuštala u koritima ili sanjkama niz obližnji brežuljak i klizala na zaleđenim površinama rijeka i potoka. U to doba godine dječje igre su se odvijale uglavnom u kućama.

LONČICA (Pleternica)

Igra više djece (10 – 20). Stoje jedan od drugoga udaljeni po metar. Svako dijete ima para koji ispred njega čuči. To je lončić, a onaj što stoji je gazda (lončar). Izvan kola je jedno dijete koje je kupac. Kupac dođe do jednog lončara i pita ga:

«Pošto kume lonac?»

Lončar odgovara:

«Po petak, po šestak,
po to ti ga baš ne dam,
ni za litru vina.»

Kupac kaže:

«Ti si kume svinja!»

Sada lončar otrči na jednu stranu oko kola, a kupac na drugu stranu. Koji prije dođe do lončića, lončić je njegov, a ovaj drugi postaje kupac i igra se nastavlja.

U Velikoj i Vetovu bila je verzija da lončar izgovara i riječi: «Ti si kume svinja!»

ŠILIMAK (Lukač, Vetovo)
ČILIMKA (Vetovo)
ŠAPE LAPE (Toranj, Velika)
ŽABE LABE (Biškupci)

Igralo je desetero do dvadesetero djece. Djeca se uhvate dvoje po dvoje (dječak i djevojčica) i poslažu u red, jedno dijete se udalji od njih oko 15 metara i stane nasuprot njima i viče:

«Šilim!» (Lukač, Vetovo)

ili

«Čilim, šape na dvi kape, tko će biti moj drug?» (Vetovo)

ili

«Šape (žabe) lape (labe), tko će biti moj drug?» (Toranj, Velika, Biškupci)

Prvi par tada potrči prema njemu i razdvoji se, a on nastoji jednoga od njih uhvatiti prije nego što se opet sastanu iza njega. Ako uspije uhvatiti jednoga, onda ovaj koji je ostao bez para dolazi na njegovo mjesto, a on odlazi sa parom u red. Ukoliko ne uspije uhvatiti jednoga od njih, tada i dalje ostaje na svome mjestu, a igra se nastavlja sa slijedećim parom.

U 19. stoljeću u Požegi se igrala verzija ove igre pod nazivom «širišape», a igrale su je samo djevojčice.

ČIKA MIKE (Pleternica)

Sudjeluje 4 igrača: čika Mika, lopov, sudac i žandar. Na 4 papirića ispišu se uloge, papirići se zamotaju, pomiješaju i jedan igrač ih raširi po stolu. Svako dijete uzme po jedan papirić i pročita što piše, ali da druga djeca ne znaju što je on.

Dijete koje je dobilo papirić na kojem piše «čika Mika» govori tekst:

«Ja sam čika Mika
ukrali mi bika
sa dva sa tri roga
sumnjam na onoga.»

Tada pokaže na dijete za koje misli da je lopov. Ako pogodi, tada dijete koje je sudac, sudi kaznu lopovu, a žandar izvršava kaznu packama. Ukoliko čika Mika nije pogodio tko je lopov, tada se njemu sude packe.

ĆORAVA BABA (Zagrade, Vetovo, Lukač, Velika)

U igri je sudjelovalo desetero djece. Jednom djetetu zavežu oči i ostave ga samog. On mora pipajući rukama uhvatiti jedno dijete i pogoditi njegovo ime. Ostala djeca stoje okolo i prkose mu. Ako uspije uhvatiti jedno dijete i opipom pogoditi tko je, tada to dijete dolazi na njegovo mjesto. Ukoliko ne pogodi, mora i dalje nastaviti biti «ćorava baba».

U PODRUMU JE DAMA (Grabarje)

Djeca se uhvate u kolo za ruke spuštene niz tijelo. Koračaju u lijevu stranu pjevajući:

«U podrumu je dama
Zašto da je sama
Kad vani sunce sja
Tri put se okreni
Pogodi ko' sam ja.»

Jedno dijete čučne u sredinu zatvorenih očiju. Na «tri put se okreni» okrene se tri puta oko svoje osi, a zatim nastoji pogoditi ime djeteta pipajući ga po glavi i tijelu zatvorenih očiju. Dijete čije ime pogodi preuzima njegovu ulogu i igra se nastavlja dalje.

PROLAZITE, PROLAZITE (Zagrade)

Dvoje djece naprave «kapiju», a ostali u koloni prolaze ispod njihovih uzdignutih ruku, svi pjevaju:

«Prolazite, prolazite
Samo zadnjeg ostavite
Ponedjeljak, utorak, srijeda,
Četvrtak, petak subota, nedelja
Za koga ćeš?»

Onoga koji posljednji prolazi kroz kapiju uhvate i pitaju: «Za koga ćeš?». On kaže ime jednoga od onih koji su napravili kapiju i stane iza njega. Provlačenje se nastavlja dok se svi ne razdijele, a tada im se kaže tko su «anđeli», a tko «vragovi». «Anđeli» stanu u dva niza između kojih moraju protrčati «vragovi». Dok protrčavaju «anđeli» ih tuku.

IDE MACA OKO TEBE (Vetovo)

U igri sudjeluje više djece različitih uzrasta. Jedno dijete se odabere koje će obilaziti po krugu i držati u ruci maramicu. Ostali čučnu u krug okrenuti prema sredini i pjevaju. Ako u igri sudjeluju manja djeca od tri godine, onda ona čuče, a stariji stoje po jedan iza svakoga.

«Ide maca oko tebe
Pazi da te ne ogrebe
Čuvaj mijo rep
Da ne budeš slijep
Ako budeš slijep
Otpast će ti rep.»

Iza njihovih leđa prolazi dijete s maramicom i spusti maramicu iza jednog djeteta, i nastavi dalje hodati. Dijete mora na vrijeme otkriti maramicu i trčati za ovim koji hoda okolo. Ukliko ne stigne na vrijeme do svog mjesta mora ići unutar kruga i biti «mućak». Ako je dijete pravovremeno stiglo na svoje mjesto, sada on ide s maramicom oko kruga.

PINCEK I PALA (Požega i okolica)

Igru je igralo više igrača. Jedan od igrača sa «*palom*» (štapom) baci «*pincek*» (komadić valjkastog drveta na oba kraja zašiljen), što dalje ispred sebe, prema ostalim igračima, koji ga nastoje uhvatiti. Ako ga je tko uhvati, gađa s njime sa svoga mjesta palu (koja je okomito položena preko rupe), koja se nalazi na mjestu odakle je prvi igrač bacio pincek. Ukoliko pogodi palu onda je on na redu za bacanje pinceka. Igrači nastoje pri bacanju pinceka što dulje ga održati u zraku, lagano ga udarajući. Broj pogođenih pala se množi sa brojem udaranja pinceka u zraku. Tko je ima najveći broj, taj je bio pobjednik.

VREBIČANJE (Vetovo, Lukač)

Ovu su igru igrali dječaci. Svaki igrač ima je po jednu «*botu*» (štap dugačak oko metar i pol). Igrači stoje svaki na svom označenom mjestu – «*kući*», 10 metara udaljeni od «*vrebca*». Vrebac je komad okruglog vrbovog drveta, na vrhu zašiljenog u špic, koji stoji usred ucrtane kružnice. Igrači su napravili formu polumjeseca. Jedan od igrača mora sa svoga mjesta baciti botu pogoditi vrebca. Podalje od vrebca stoji igrač koji na njega «*pazi*», to jest mora ga donijeti natrag na mjesto, prije nego drugi igrač baci svoju botu. Ako igrač ne uspije zatepsti vrebca, tada se mijenja za mjesto sa onim igračem koji «*pazi*» na vrebca.

TITRANJE (Velika, Vetovo)

Igra se sa 5 obliha kamenčića. Jedan igrač postavi 5 kamenčića na zemlju, te jedan kamenčić baci u zrak, a drugi uzima sa zemlje. Istovremeno, s rukom kojom uzima kamenčić sa zemlje, mora uhvatiti i onaj kamenčić u zraku. U nastavku igre igrač u zrak uvijek baca po jedan kamenčić, a sa zemlje svaki put mora uzeti po jedan kamenčić više. U slučaju neuspjeha igru nastavlja drugi igrač.

Od drugih dječjih igara bile su preskakivanje «*jarca*» ili «*kozlića*», razne igre s loptom, kao na primjer «*graničar*». Zatim igre spretnosti «*dedulat*» (zabadanje vrh noža u zemlju iz raznih pozicija), te igra «*škole*» koju su igrale djevojčice. Igre s pjevanjem: «*Ide majka s kolodvora*», «*Umro čovjek*», «*Oj ptičice lastavice*» i razne druge.

BROJALICE

Brojalice su djeca koristila za određivanje jednog igrača, tj. onoga koji će pruzeti ulogu u određenoj igri.

Jedna vrana gaktala,
i u polju skakala,
u to dođe crni kos,
i odgrize vrani nos.

Tri mesara buhu klala,
buha sim, buha tam,
izašla je ipak van.

Aj, baj tu mi stoj,
tije mije,
kumpanije,
ti mi rakuj
ti mi takuj,
aj, baj, bum.

Kate lopore,
naberi salate,
starog radiča za
mladog mladića.

En, ten tini,
sava, raka, tini,
sava, raka,
tika, taka
bija, baja, buf.
Trif, traf, truf.

Enci, benci, na kamenci,
troja vrata zapečata,
an, ban, cigan van.

Tašun, tašun, tanana
i svilena marama,
u marami šećera,
to je seki večera.

Jedan, dva tri,
potukli se fratri
na crkveni vrati
jedan drugom više
pomozi mi striče
kako ću ti pomoći
kad i mene tuku
i za čupe vuku.

Od drveta do drveta
do dva cara
carevina.
Pali pušku, pali panj
ko se vere kovrtanj.

Engele, vengele,
vičkači, čiči, riči
bumbači.

Eci, peci, pec
ti si mali zec
a ja mala vjeverica
eci, peci, pec.

Vesna, pesna,
cipela ti tijesna,
čarapa ti uska,
ti si prava guska.

Enci, benci, na kamenci,
troja vrata zapečata,
eri, veri, muzikeri kreč
van.

Pliva patka preko Save,
nosi pismo na vr' glave,
u tom pismu piše,
ne volim te više.

Op, cupa, cupica,
na tavanu korpica,
u korpi je Ružica,
Ivu voli Marica.

Jedan, dva, tri, četiri, pet,
podvuko se pod krevet
i odgrizo mački rep.
jedan, dva, do neba
tri, četiri, po sjekiri
pet, šest, bit će ples
sedam, osam, do pol osam,
devet, deset, ti si mali, crni
pesek

DJECA U OBIČAJIMA

Djeca su često su bila i glavni nosioci sadržaja nekih godišnjih običaja.

U ciklusu božićnih običaja, ujutro na Badnjak ili na sam Božić, u kuću je dolazio «*položaj*», dječak, koji je sjeo na stolac ili stao za vrata (ili u kut). Po dolasku, pozdravio je ukućane i zaželio plodnost i obilje kući: «*prasilo se, janjilo se, jarilo se, štenilo se, telilo se, leglo se...* (Vetovo). Domaćica kuće posula ga je kukuruzom, dok je sjedio za vratima, i pri tome govorila: «*Živ i zdrav bio.*» Na kraju ga je darivala novcem.

Položaj je u starije vrijeme (19. stoljeće) bio mlađi muškarac.

U pokladnim običajima bio je dan, zvan «*mali ćoraci*», kada su se maskirala djeca, i obilazila kuće u selu pjevajući i plešući. Ukućani su ih pri tome darivali jajima i novcima.

Za vrijeme Velikoga tjedna, u korizmi, dječaci su prolazili selom klapajući «*klapaljama*» (Buk).

O Uskrsu šarala su se i bojala jaja, a posebna zabava bilo je udaranje jajeta o jaje (tucanje).

U vrijeme kolinja, dječaci («*ražnjari*»), ostavljali su navečer «*ražanj*» kod prozora kuće u kojoj se toga dana klalo. Na ražanj su zataknuli cedulju, sa šaljivom porukom upućenom ukućanima. Domaćica je zauzvrat na ražanj zatakla kobasice i kolača.

Ciklus godišnjih običaja završavao je navečer, uoči sv. Lucije, ophodom dječaka po kućama sa izdubljenim bundevama u kojima je gorila svijeća.

LITERATURA

1. Crepić, J.: *Dječja odjeća i igračke u tradicijskoj kulturi istočne Slavonije*, katalog izložbe, Županija 1990.
2. Ilić-Oriovčanin, L.: *Narodni slavonski običaji*, Gradsko poglavarstvo Novske (pretisak iz 1846.), Novska 1997.
3. Knežević, G.: *Naše kolo veliko, Hrvatski dječji folklor, Gradivo iz 19. i 20. stoljeća*, Zagreb 1993.
4. Vidmar, I.: *Požeški mozaik*, Matica hrvatska Požega 1999., str. 18-28
5. Toldi, Z.: *Dijete i njegov svijet*, katalog izložbe, Slavonski Brod 1979.

IZVORI

1. Čakalić, I.: *Običaji oko rođenja*, rkp E 772., Požega, Gradski muzej, 1980.
2. Matić, I.: *Istraživanja iz kolegija antropologija odgoja i obrazovanja, Požeško-slavonska županija, Vetovo, Filozofski fakultet, Pedagoške znanosti, Zagreb 1999.*
3. Matoković D.: *Terenska istraživanja, 2000/2001.*
4. Strnak, Đ.: *Dječje igre Pleternice u sjećanju starijih*, diplomski rad, Osijek, 1986.

KAZIVAČI

Marija Jagečić, Bišкупci	Josip Bošnjaković, Velika
Ana Knežević, Bišкупci	Dragica Zvekić, Velika, rodом iz Potočana
Manda Mikić, Bučje	Marija Petrić, Vetovo, rodом iz Lukača
Jula Plešić, Dolac	Ivica Petrić, Vetovo
Mato Pavić, Lukač	Barica Galović, Zagrađe
Brankica Potnar, Pleternica	Jakov Galović, Zagrađe
Sofija Bošnjaković, Velika, rodом iz Tornja	

ILUSTRACIJE

1. Dječja igra «kvočalica», Grabarje
2. Velike babinje, Češljakovci
3. Majka s djetetom, Češljakovci
4. Obitelj iz Vetova, početak 20. stoljeća
5. Obitelj iz Češljakovaca, početak 20. stoljeća
6. Niska kolijevka, «bešika»
7. Stalak za stajanje
8. Dječak s praćkom i guslama, Grabarje
9. Krpena lopta i «tice»
10. Dječja igra «jarac», «kozlić», Grabarje
11. Dječja igra «Prolazite, prolazite», Zagrađe
12. Običaj na sv. Luciju, «lucijaši», Pleternica

KATALOG

1. Tekstilni predmeti:

- a) dijete u pelenama i povojima (Biškupci)
- b) šivani jastuk za dijete iz 1925. god. (Marija Petrić, Vetovo)
- c) mala muška nošnja (košulja i gaće), Novo Selo – GMP
- d) mala, «graničarska» muška nošnja (košulja, gaće, prsluk)
- e) košulja za svaki dan, dječji prsluk, 2 «prostice» za svaki dan, 2 «betevare», «betevara» za veću djevojčicu, hlače za dječaka, «gaće», svilenka, pastirska torba – Pleternica
- f) mala muška nošnja (gaće, košulja frosluk, tkanica), odjeća za djevojčicu (košulja i kecelja), nošnja za djevojčicu (vezanka, fertun, marama oko vrata), marama za glavu s gombama, vunene narukvice, marama oko vrata, Zagrađe (Barica Galović)
- g) posteljina za bešiku (strožica, jastuk, jorgančić)
- h) vunene čarapice (3 para), rukavice, prsluk za djevojčicu, prsluk za dječaka (izradila Nada Manojlović iz Škrabutnika), GMP

2. obuća – dječje drvene sandalice GMP

3. Dječje pokućstvo:

- a) 5 kolijevki – «bešiki», Bučje, Zagrađe (Barica Galović), Vetovo (Marija Petrić), GMP
- b) stalak za stajanje, GMP
- c) stalak za hodanje, GMP
- d) stolić sa dva tronošca (izradio Dalibor Manojlović), GMP

4. Dječje igračke:

- a) košarić, nakovanj, peglica, 2 krpene bebe (Marija Ružić), «kabran», 2 tivice, «zaimača», jaslice, stare rajnike, testijica – Pleternica, KUD «Orljava»
- b) «bešika», konjić na točkovima, konjić sa kolima, konjić sa sanjkama, stolić i 4 stolčice (izradio Ivan Jurnečka iz Pleternice), GMP
- c) konjić za ljuljanje, male tačkice – Pleternica (izradio Ivan Jurnečka)
- d) mač, nož, luk i strijela, puška, pištolj, praćka, kolica sa rudom, kolica, male tačke, konjić na kotačićima, mala lokomotiva, sanjke (sane), skije, grabljice, lopatica, mali čekić (od drveta izradio Dalibor Manojlović iz Škrabutnika), GMP
- e) gusle od kukurozovine, praćake, bič – Grabarje
- f) kandžija – Zagrađe
- g) krpena beba, 2 krpene lopte, pajac na potezanje, košarči i korpice (izradila Nada Manojlović iz Škrabutnika)
- h) «tice» (7 kom.), od jajeta i papira, kandilo i stolice od zukve (izradila Sofija Bošnjaković iz Velike

5. Fotografije iz dokumentacije GMP (10 kom.) Ilustracije dječjih igara i običaja (10 kom)

Nakladnik:

GRADSKI MUZEJ POŽEGA

Za nakladnika:

Dubravka Sokač-Štimac, prof.

Autor izložbe i kataloga:

Dubravka Matoković, prof.

Postav izložbe:

Dubravka Matoković, prof.

Mirjana Šperanda, prof.

Lidija Ivančević-Španiček, prof.

Lektura:

Branko Šimunović, prof.

Korektura:

Marijana Jurčić

Fotografije:

Foto KAČA

Foto ŠUNJO

Barbara Štimac

Tehnički poslovi:

Verica Hodak

Naklada:

400 kom

Tisak:

Tiskara »POŽEGA«

